

Kirkkohallituksen yleiskirje nro 22/2020

11.9.2020

ITÄ-EUROOPAN ROMANIEN KOHTAAMINEN SEURAKUNNAN TYÖSSÄ

Itä-Euroopan romanien tilanne

Suomen katukuvaan Itä-Euroopasta tulleet romanisiirtolaiset ovat kuuluneet jo pitkään. Heitä saapuu Suomeen erityisesti Romaniasta ja Bulgariasta. Suomessa arvioidaan olevan yhtä aikaa 300–600 Itä-Euroopan romania etsimässä erilaisia toimeentulon muotoja. Heitä kutsutaan liikkuvaksi väestöksi, koska he liikkuvat kotimaansa ja muiden Euroopan maiden väliä. Liikkuvaan väestöön kuuluvat ihmiset ovat lähimmäisiämme, joista monet ovat hyvin haavoittuvassa asemassa. Tässä kirjeessä käytetään käsitteitä Itä-Euroopan romani ja liikkuva väestö tarkoittaen samaa asiaa. Tähän ohjeistukseen on kirjattu yleisiä periaatteita liikkuvaan väestöön kuuluvien ihmisten kohtaamisesta seurakunnassa uudistaen 16.12.2010 seurakunnille lähtenyttä aiempaa yleiskirjettä asiasta. Tähän yleiskirjeeseen on myös koottu tietoa keskeisistä EU-kansalaisille kuuluvista oikeuksista.

Euroopassa arvioidaan olevan 8–12 miljoonaa romania. Heistä noin 200 000:n arvioidaan olevan liikkeellä Euroopan unionin alueella. Itä-Euroopan romanit etsiytyvät muihin Euroopan maihin ansaitakseen elantoaan, mikä lähtömaassa on rakenteellisen syrjinnän vuoksi lähes mahdotonta. EU-alueella liikkuvilla romaneilla on suuria toimeentulo-ongelmia. He elävät äärimmäisessä köyhyydessä, heillä ei ole koulutusta eikä heillä ole täysiä sosiaali- ja terveydenhuollon palveluja. Heihin kohdistuu myös rasismia ja syrjintää eri tasoilla. Erityisen vaikea asema on naisilla ja lapsilla.

Kotimaiden olosuhteisiin liittyy moniperusteista syrjintää sekä voimakasta rasismia: romanien työllistyminen on äärimmäisen vaikeaa ja toimeentulo vähäinen tai jopa puuttuu kokonaan. Tämän vuoksi he saapuvat Suomeen etsimään erilaisia toimeentulon muotoja. Perheenjäsenet jäävät osin kotimaahan. Tämä johtuu siitä, että jotkut kaupungit ovat kieltäneet lasten mukana olon asunnottomien siirtolaisten parissa ja puuttuvat sellaiseen lastensuojelullisin keinoin. Rahaa hankitaan katusoitolla, Iso Numero -lehteä tai kukkia myymällä ja esimerkiksi pulloja keräämällä. Myös kerjääminen rahakupin edessä istuen on yksi toimeentulon keinoista. Suurin osa romanisiirtolaisista on motivoitunut tekemään työtä, ja heille onkin perustettu esimerkiksi siivousrinkejä ja Keikkapooli-niminen kotitalouksia ja organisaatioita palveleva työllistymiskanava. Työllistäminen on yksi seurakuntien hyvistä käytännöistä ja toimivista tavoista tukea romanisiirtolaisia Suomessa. Jotkut ovatkin työllistyneet ja jääneet tänne asumaan pysyvästi.

Kunnilla ja valtiolla on ensisijainen vastuu alueellaan oleskelevien ihmisten perusoikeuksien toteutumisesta. Liikkuvaa EU-väestöä koskevat samat oikeudet kuin muitakin EU-kansalaisia, mutta mikäli kaikki kansalaisuuteen liitetyt dokumentit eivät ole kunnossa, esimerkiksi puuttuu EU-kansalaisen sairausvakuutuskortti, jäävät jotkut palvelut saamatta. Tästä kerrotaan yksityiskohtaisemmin myöhemmin tässä kirjeessä.

Seurakuntien yhteistyö romanisiirtolaisten kanssa ja auttamisen mahdollisuudet/keinot

Liikkuvaan väestöön kuuluvien ihmisten tilanne kohdataan myös seurakunnissa. Paikallisseurakuntien yhteys ja olemassaolo tulee koskettaa kaikkia sen alueella oleskelevia. Joissakin seurakunnissa Itä-Euroopasta tulleita romaneja on autettu akuuteissa tilanteissa. Toisissa seurakunnissa romanisiirtolaisia on kutsuttu mukaan yhteisiin kohtaamisiin tai autettu työllistymään. Jotkut seurakunnat ovat solmineet yhteistyösuhteita itäeurooppalaisten romanijärjestöjen kanssa, jotta kahdensuuntaisia suhteita voidaan rakentaa ja ongelmiin tarttua lähtömaissa.

Seurakunnan ensisijaiset auttamisen keinot ovat akuutin hädän lievittäminen ja asenteisiin vaikuttaminen. Kun kerjääviä ihmisiä näkyy kauppojen edessä ja kaduilla sekä seurakunnan tilojen, erityisesti kirkkojen ulkopuolella, saattaa se tuntua häiritsevältä ja aiheuttaa hämmennystä. On tärkeää, että asiasta ja siihen liittyvistä tunteista keskustellaan seurakuntalaisten kanssa. Se on osa vaikuttamistyötä, joka kuuluu seurakunnan olemukseen ja kutsumukseen.

Romanisiirtolaisten elinolojen korjaamisen tarpeet ovat niin valtavat, että pieni apu voi tuntua hyödyttömältä. On kuitenkin tärkeää, ettei avun pyytäjiä väistellä tai ajeta pois seurakunnan tilojen edestä, vaan heitä lähestytään ystävällisesti. Seurakunnan tulee rohkeasti asettua heikon puolelle myös liikkuvan väestön kohdalla ja kutsua heitä mukaan toimintaan. Kirkkoon voi tulla, vaikka kieltä ei ymmärtäisikään. On kuitenkin tärkeä puuttua epäasialliseen käyttäytymiseen, jolloin lempeät keinot ovat kovia keinoja paremmat. Työntekijät ja vapaaehtoiset voivat käydä keskustelua romanien kanssa. Tarvittaessa paikalle voi kutsua tulkin, jonka kustannukset luonnollisesti tulevat seurakunnan vastuulle. Erilaisissa kohtaamistilanteissa voi konsultoida Kirkkohallituksen romanityöstä vastaavaa tai Helsingin Diakonissalaitoksen Hirundo-toiminnan työntekijöitä. Hirundo on Suomen johtava asiantuntija liittyen liikkuvan väestön kysymyksiin.

On tärkeää, että seurakunnan työntekijät ja seurakuntalaiset kohtelevat liikkuvaan väestöön kuuluvaa ihmistä kunnioittavasti. Jokaisella on oikeus ihmisarvoiseen elämään. Ensiarvoisen tärkeää on huolehtia apua tarvitsevan perustarpeista (ruoka, puhtaus, lämpö ja mahdollisten sairauksien hoitaminen). Diakonian taloudelliset avustukset toteutetaan pääsääntöisesti maksamalla avun tarvitsijan laskuja eikä rahaa käsitellä.

Itä-Euroopan romanit voivat osallistua esimerkiksi seurakunnan järjestämään ruokailuun. Ruokakassin antaminen on mahdollista samoin edellytyksin kuin Suomessa vakituisesti asuvillekin. Jos seurakunnalla on vapaita asuintiloja, niitä voidaan tarjota asunnoksi. Myös huonokuntoiset tilat tulevat hätämajoitustiloina kysymykseen, kunhan niissä on saniteettitilat ja lämmin vesi. Mahdollisuus ruuanlaittoon ja pyykinpesuun ovat myös tärkeitä tarpeita. Asumisesta syntyvät kustannukset tulevat yleensä seurakunnan maksettaviksi, ellei saada sovittua yhteisistä järjestelyistä esimerkiksi kunnan kanssa. Hätämajoituksen järjestäminen on kunnan vastuulla, mutta käytännössä eri paikkakunnilla on tässä kohdin vähän erilaiset käytännöt. Tarvittaessa kannattaa ottaa yhteyttä oman kunnan sosiaalipäivystykseen. Mahdollisesti seurakunnalle syntyviin kustannuksiin on kuitenkin varauduttava etukäteen ja niistä on sovittava seurakunnassa.

Työllistyminen on paras keino auttaa ihmistä jaloilleen, mikäli työtä on tarjolla. Liikkuvaan väestöön kuuluva EU-kansalainen voi työskennellä toisessa EU maassa ja häntä voi auttaa työn etsimisessä ja muutoinkin asian hoitamisessa. Tuki voi olla hyvin arkista. Joskus arvokasta tukea on esimerkiksi ompelukoneen käytön tai jonkun muun taidon opettaminen.

Jos liikkuvalla väestöllä on mukanaan perhettä, on hyvä miettiä, mitä ohjelmaa seurakunta voisi järjestää lapsille, esimerkiksi leikkejä ja pelejä. Tulkkia kannattaa käyttää silloin, kun yhteistä kieltä ei ole. Tulkki löytyy soittamalla alueelliseen tulkikeskukseen. Yhteinen toiminta on mahdollista myös ilman kieltä.

Liikkuvaan väestöön kohdistuu usein ennakkoluuloja, vihapuhetta ja rasismia, joka heijastaa väestöryhmän vuosisataista moniperustaista syrjinnän historiaa sekä Suomessa että muualla Euroopassa. Monet tutkimukset osoittavat, että myös työntekijät kohtelevat romanisiirtolaisia syrjivästi, ja yhdenvertaisuuden toteutuminen heidän kohdallaan saattaa jäädä vajavaiseksi. Seurakuntien harjoittama kansalaistoiminta on tärkeää, jotta voidaan varmistaa esimerkiksi se, että siirtolaisromanit saavat oleskella julkisissa tiloissa yhdenvertaisesti, harjoittaa jokamiehen oikeuksia (esimerkiksi tilapäisesti telттаilemalla) sekä kaupustelua lain sallimalla tavalla. Usein he eivät saa muilta tahoilta tukea perusoikeuksiensa toteutumisen varmistamiseksi. Seurakunta voi omalta osaltaan lieventää ennakkoluuloja keskustelemalla ilmiöstä sekä jakamalla tietoa ja kutsumalla kaikkia seurakuntaan. Seurakunta voi myös olla tutustumisen, sillanrakennuksen ja uusien verkostojen rakentamisen yhteisö.

Eri selvitysten mukaan Suomessa kerjäämistä ja muita laillisia toimeentulokeinoja harjoittavat Itä-Euroopan romanit eivät ole osa minkäänlaista organisoitua rikollisuutta, vaikka tällaisia väitteitä toisinaan esitetään. He keräävät tuloja itselleen ja perheelleen. Sen sijaan heidät saatetaan virheellisesti sekoittaa itäeurooppalaisiin huume- ja lääkekauppaa harjoittaviin verkostoihin.

Ihmisarvoinen ja kunnioittava kohtaaminen on kaiken A ja O silloinkin, kun muuta apua ei ole mahdollista antaa. Ihmisarvoa voi viestiä esimerkiksi pysähtymällä ja tervehtimisellä sekä tuttavuuden rakentamisella. Luottamus alkaa rakentua, kun kohtauksia tulee useita.

Välttämättömiin palveluihin ohjaaminen

- Kiireellinen terveydenhuolto on oleskelukunnan terveyspalvelujen vastuulla kotipaikasta riippumatta. Auta henkilöä pääsemään hoidon piiriin.
- Ohjaa työtä hakeva työ- ja elinkeinotoimistoon. Rekisteröitynä työnhakijana hänellä on samat oikeudet kuin muillakin EU-alueelta tulleilla työnhakijoilla.
- Asunnottomien hätämajoituksesta vastaa kunnan sosiaalipäivystys. Auta henkilöä löytämään apua sosiaalipäivystyksestä.
- Jos näet lasten kaltoinkohtelua, ota yhteys lastensuojeluun. Laki velvoittaa jokaista siihen.
- Jos epäilet ihmiskauppaa, ota yhteys ihmiskaupan auttamisjärjestelmään www.ihmiskauppa.fi tai p. +358 295 463 177

Tilapäisesti Suomessa oleskeleville EU-kansalaisille kuuluvia oikeuksia ovat

Oikeus oleskeluun

- Kaikilla EU-kansalaisilla on oikeus liikkua vapaasti ja oleskella jäsenvaltioiden alueella sekä hakea ja vastaanottaa työtä, oikeus koskee myös työvoimaan kuulumattomia. Heillä on kuitenkin oltava riittävästi tuloja ja varoja oleskeluun. Jokaista ihmistä on kohdeltava syrjimättömästi kansalaisuuteen, etniseen alkuperään tai muuhun henkilöön liittyvään syyhyn katsomatta (Suomen perustuslaki 6§).
- Enintään kolme kuukautta kestävä oleskelu ei edellytä oleskelulupaa. Voimassa oleva henkilökortti tai passi riittää. Yli kolme kuukautta kestävä oleskelu tulee kuitenkin rekisteröidä. Rekisteröintihakemus varallisuustietoineen jätetään Maahanmuuttovirastoon kolmen kuukauden kuluessa maahantulopäivästä. <https://migri.fi/eu-kansalainen> (ulkomaalaislaki 159 §).
- Suomessa oleskelun ehdot:
 - o henkilö ei rasita Suomen sosiaaliturvajärjestelmää
 - o henkilö ei vaaranna yleistä järjestystä tai yleistä turvallisuutta.

- Henkilö voidaan käännättää, jos hänellä ei ole voimassa olevaa matkustusasiakirjaa (ulkomaalaislaki 167 §), hänen oleskeluoikeuttaan ei ole rekisteröity tai hänelle ei ole myönnetty oleskelukorttia.
 - o Itä-Euroopan romanien osalta käännätysperuste saattaa tulla sovellettavaksi esimerkiksi silloin, jos henkilö ilmoittaa olevansa Suomessa edelleen työnhakutarkoituksessa, mutta hän ei ole tehnyt mitään työllistyäkseen.
 - o hän rasittaa Suomen sosiaaliturvajärjestelmää turvautumalla siihen toistuvasti.
 - o jos hänet on määrätty maahantulokieltoon yleiseen järjestykseen tai yleiseen turvallisuuteen liittyvistä syistä (ulkomaalaislaki 156 §).
- Oikeus saada oikeusapua (oikeusapulaki 2 §).

Oikeus terveydenhoitoon

- Oikeus terveydenhoitoon tapahtuu esittämällä eurooppalainen sairausvakuutuskortti (European Health Insurance Card). Kortti osoittaa henkilön kuuluvan kortin antaneen valtion sairaanhoitojärjestelmän piiriin. Kortilla ei korvata hoitoon tai jatkohoitoon siirtymisestä aiheutuvia kuluja. Mikäli korttia ei ole, henkilö vastaa itse hoidon kustannuksista todellisten kustannusten mukaisesti. Suomessa sairaanhoitoon hakeutuneilla Itä-Euroopan romaneilla ei yleensä ole eurooppalaista sairaanhoitokorttia. Kiireellistä sairaanhoitoa tulee kuitenkin antaa jokaiselle sitä tarvitsevalle kotipaikasta riippumatta (kansanterveyslaki 14 § ja erikoissairaanhoitolaki 30 §).
 - o Kunta voi periä potilaalta enintään palvelujen tuottamisesta aiheutuneiden kustannusten suuruisen maksun. Hoito ja kotimatka saattavat jäädä oleskelukunnan maksettavaksi. Matkakustannusten takaisinperinnästä ei ole olemassa yhteiseurooppalaisia käytäntöjä.
 - o Jos Suomessa on annettu sosiaaliturva-asetuksen nojalla toisen valtion puolesta julkisia terveystalvituja, korvaa valtio terveyden- tai sairaanhoitoa antaneille yksiköille niiden henkilöiden hoidosta aiheutuneet kulut.

Oikeus välttämättömään toimeentuloon

- Perustuslain mukaan jokaisella, joka ei kykene hankkimaan ihmisarvoisen elämän edellyttämää turvaa, on **oikeus välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon** (perustuslaki 19 §). Perustuslakiin kirjatut perusoikeudet kuuluvat kaikille Suomen oikeudenkäyttöpiirissä oleville, ei ainoastaan Suomen kansalaisille. Kunnan on huolehdittava toimeentulotuen antamisesta kunnassa myös tilapäisesti oleskelevalle henkilölle (sosiaalihuoltolaki 12 §, toimeentulotukilaki 14§) tilanteissa, jotka ovat kiireellisiä. Käytännössä tämä tapahtuu Kansaneläkelaitoksen (KELA) kautta, mutta myös kunta hoitaa usein kiireelliset tapaukset itse.
 - o Säännöksessä ei edellytetä, että kyseinen kunta olisi henkilön kotikunta, vaan sitä sovelletaan myös kunnassa tilapäisesti oleskelemaan ulkomaalaiseen henkilöön ja siten myös Itä-Euroopasta tuleviin romaneihin.
 - o Toimeentulotuen tarkoituksena ei ole mahdollistaa ulkomaalaisen henkilön oleskelun jatkumista Suomessa toimeentulotuen turvin.
 - o Kiireellisen toimeentulotuen myöntäminen rajoittuu välttämättömään tukeen, esimerkiksi kotimatkakustannuksiin ja niihin välttämättömiin ruokailu- ja muihin kustannuksiin, jotka syntyvät, ennen kuin henkilö ehtii kohtuudella palata kotimaahansa.
 - o Väliaikaisia vaikeuksista johtuvaa tai yksittäistä turvautumista toimeentulotukeen ei voida pitää Suomen sosiaalihuoltojärjestelmän rasittamisena.
 - o Kukin tapaus arvioidaan yksilöllisesti. Huomioon otettavia seikkoja ovat myös oleskelun pituus, henkilökohtaiset olosuhteet ja myönnetyn avustuksen määrä. Toistuva tarve nähdään sosiaalihuoltojärjestelmän rasittamisena.

o Työnhakijoiden edellytetään turvaavan toimeentulonsa lähtömaansa työttömyyskorvauksella siten, etteivät he joudu turvautumaan Suomen sosiaaliturvajärjestelmään.

Velvoite lastensuojeluun

- **Lastensuojelulain velvoitteet koskevat myös liikkuvan väestön perheiden lapsia.** Lapsen etu otetaan huomioon ensisijaisena lähtökohtana kaikissa lapsia koskevissa toiminnoissa.
 - o Lapsen edun toteutuminen edellyttää lapsen kuulemista häntä koskevissa asioissa ja hänen esittämiensä näkemysten huomioon ottamista.
 - o Viranomaisten tulee valvoa lapsen etua, jos lapsen vanhemmat tai huoltajat, joilla on vastuu lapsesta, laiminlyövät lapsen edun huomioon ottamisen.
 - o Lastensuojelulaki velvoittaa sosiaali- ja terveydenhuollon, opetustoimen, nuorisotoimen, poliisin ja seurakunnan tai muun uskonnollisen yhdyskunnan palveluksessa tai luottamustoimessa olevan henkilön ilmoittamaan viipymättä ja salassapitosäännösten estämättä kunnan sosiaalitoimelle, jos he ovat tehtävässään saaneet tietää lapsesta, jonka hoidon ja huolenpidon tarve, kehitystä vaarantavat olosuhteet tai oma käyttäytyminen edellyttää lastensuojelun tarpeen selvittämistä.
 - o Lapsen oleskelukunnan sosiaaliviranomaisilla on velvollisuus huolehtia kiireellisestä lastensuojelun tarpeesta. Esimerkiksi asunnon tai varojen puute tulee selvittää ja korjata, jos lastensuojelun tarve aiheutuu niistä.

Ihmiskaupan uhrien auttaminen

- Joskus kerjäämisessä on havaittu merkkejä ihmiskaupasta. Suomen lainsäädännön mukaan ihmiskauppaa on:
 - o toisen henkilön seksuaalinen hyväksikäyttö
 - o pakkotyö tai muunlainen ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattaminen
 - o elinkauppa taloudellisessa hyötymistarkoituksessa.
 - o Ihmisarvoa loukkaavana olosuhteena voidaan lain mukaan pitää sitä, että henkilö pakotetaan elättämään itsensä kerjäämällä tai rikollisin keinoin.
- Oleellista ihmiskaupan tunnusmerkistön täyttymiselle on, että rikoksen uhri on erehdytetty tai hänen riippuvaista asemaansa tai turvattomuutta on käytetty hyväksi alistamalla toimimaan esimerkiksi kerjäläisenä tai pakkotyössä.
 - o Ihmiskaupan keinoja voivat olla toisen valtaan ottaminen, värvääminen, luovuttaminen, kuljettaminen, vastaanottaminen tai majoittaminen.
 - o Uhri on yleensä riippuvuussuhteessa rikoksen tekijään, joka ylläpitää riippuvuutta laittomin keinoin esimerkiksi uhkailemalla, väkivallalla tai vapautta rajoittamalla.
 - o Ihmiskaupan uhreilla on oikeus saada apua ja suojelua. Niillä ihmiskaupan uhreilla, joilla ei ole kotikuntaa Suomessa, on oikeus saada apua ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmästä. Jotta henkilö pääsisi auttamisjärjestelmään, riittää pelkkä epäily ihmiskaupassa uhritumisesta.
 - o Ihmiskaupan uhrin auttaminen voi sisältää asumisjärjestelyt, sosiaali- ja terveystalvet, oikeudellisen neuvonnan ja avustamisen, turvallisuusjärjestelyt ja muut uhrin tarvitsemat tukitoimet.

Ihmiskaupan auttamisjärjestelmään pääsee suoraan www.ihmiskauppa.fi -sivustolta. Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmästä vastaa Joutsenon vastaanottokeskus. Oikeudellista neuvontaa ja apua tarjoaa vähemmistövaltuutettu, joka toimii myös kansallisena ihmiskaupparaportoijana: Ylitarkastaja Venla Roth, ihmiskauppa.yvv(at)oikeus.fi. Apua tarjoavat myös useat kolmannen sektorin toimijat, kuten

Rikosuhripäivystys www.riku.fi , Pakolaisneuvonta paperittomat (at)pakolaisneuvonta.fi; Pro-tukipiste www.protukipiste.fi ja Monika-naiset www.monikanaiset.fi . Lisätietoja www.ihmiskauppa.fi

Muuta tukea

Suomessa on vain vähän tahoja, jotka tukevat liikkuvaa väestöä, siksi seurakuntien rooli korostuu. Yksi liikkuvaan väestön parissa toimiva taho on Diakonissalaitos, jolla on pitkä kokemus Itä-Euroopasta tulevien romanien kanssa toimimisesta.

Lisätietoja https://www.hdl.fi/tukea-ja-toimintaa/maahanmuuttajille/liikkuva_vaesto/ ja kehityspäällikkö Anca Enache, anca.enache@hdl.fi. Diakonissalaitoksen kautta voi myös tukea työtä romanien lähtömaissa, esimerkiksi ottamalla kummikylän romanisiirtolaisten lähtömaasta. Lisäksi liikkuvan väestön työllistäminen on mahdollista keikkapoolin avulla <https://keikkapooli.wixsite.com/siivous> , niillä paikkakunnilla, joiden alueelle toiminta ulottuu.

Hyviä kokemuksia yhteistyöstä eri järjestöjen, kunnan ja seurakunnan kanssa on myös paikkakunnilla, joille on muuttanut useita Itä-Euroopasta tulleita romanisiirtolaisperheitä. Tällaisia paikkakuntia ovat esimerkiksi Pietarsaari ja Kerava. Lisätietoja saa kyseisten seurakuntien diakoniatyöntekijöiltä.

Lainsäädäntö

Perustuslaki 11.6.1999/731 <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>
Ulkomaalaislaki 30.4.2004/301 <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2004/20040301>
Sosiaalihuoltolaki 30.12.2014/1301 <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2014/20141301>
Laki toimeentulotuesta 30.12.1997/1412 <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1997/19971412>
Kansanterveyslaki 28.1.1972/66 <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1972/19720066>
Erikoissairaanhoitolaki 1.12.1989/1062 <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1989/19891062>
Oikeusapulaki 5.4.2002/257 <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2002/20020257>
Lastensuojelulaki 13.4.2007/417 <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417>
Yhdenvertaisuuslaki 30.12.2014/1325 <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2014/20141325>
Laki kansainvälistä suojelua hakevan vastaanotosta sekä ihmiskaupan uhrin tunnistamisesta ja auttamisesta 17.6.2011/746 <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2011/20110746>

Lisätietoja Kirkkohallituksesta Ulla Siirto ulla.siirto@evl.fi, p. 040 688 1440

KIRKKOHALLITUS

Pirjo Pihlaja

Petri Määttä

ISSN 1797-0326